

„Afféle történészi iparosmunkát végeztem”

Interjú Jacques-Guy Petit francia történésszel

Jacques-Guy Petit 1938-ban született a dél-franciaországi Angoulême-ben. Teológiai és történelmi tanulmányok után 1972 és 2007 között az Université d'Angers oktatójaként dolgozott; jelenleg ezen intézmény professor emeritusa. Az újkor társadalomtörténetével foglalkozó kötetei és tanulmányai elsősorban Franciaországban, Kanadában és az Egyesült Államokban jelentek meg francia, illetve angol nyelven. A társadalmi szabályozó folyamatokat kutató HIREs-kutatóközpont alapító igazgatója, a francia igazságügyi minisztérium jogtörténelmi munkabizottságának tagja.

– Milyen indíttatás révén, milyen kacsaringók után kötött ki a kutatói, azon belül is a történészi pálya mellett?

– Már fiatalkoromban is jelentős szerepet játszottak irodalmi olvasmányaim között a külföldi szerzők, és miután minden terület igen élénken érdekelt, a középiskolában – mivel egyébként is jó tanuló voltam – a tanári vagy a kutatói pályát javasolták. Miközben érettségi után szülőföldem, Charente megye tanítóképzőjében az École Normale Supérieure nevű párizsi elitegyetem felvételi vizsgájára készültem, sokáig haboztam is, hogy a biológiát, az őslénytant, az irodalmat, a történelmet vagy a filozófiát válasszam. Végül azonban – jóllehet korábban igen világias szemléletű és az intézményesült egyházat mindig is kritikusán szemlélő voltam – a Biblia olvasása „megtérített”, s a miszticizmus iránti hajlamom a szerzetesi élet felé vitt, így 32 éves koromig a karmeliták között éltem.

Szerzeteseletem tizenkét éve alatt továbbra is intenzíven tanultam: filozófiai, történelmi, teológiai és egyéb bölcséleti tanulmányokat végeztem, és az ókori nyelvekkel is megismerkedtem. Rengeteg filozófiai, politikai, történelmi vagy például a pszichoanalízissel foglalkozó munkát olvastam, majd pedig beiratkoztam a dominikánus teológiára és a toulouse-i katolikus egyetemre. Később Toulouse állami egyetemén, a párizsi Sorbonne École Pratique des Hautes Études-jén és a nanterre-i egyetemen folytattam tanulmányaimat.

– Kiket tekint mestereinek vagy a gondolkodását, történészi alapállását meghatározó személyiségnek?

– Sok nevet tudnék felsorolni. A teológiában és a vallástudományban Dietrich Bonhoeffer, de Lubac, Congar, Teilhard de Chardin, a latin-amerikai felszabadítás-teológia képviselői, Jules Monchanin, illetve a zen-buddhizmus mesterei tartoznak ide; a filozófusok közül Emmanuel Mounier, Jean Lacroix és a perszonalisták, Sartre és az egzisztencialisták, majd később a felvilágosodás kori filozófusok és a reneszánsz gondolkodók. Ami a történészeket illeti, Lucien Febvre, Marc Bloch, René Rémond, Jean-Marie Mayeur, Jacques Godechot és Alain Corbin nevét emelném ki; ám mindannyiuk előtt áll Michelle Perrot.

Irodalmi olvasmányaim közül Dosztojevszkij, Tolsztoj, Balzac és Stendhal művei gyakorolták rám a legnagyobb hatást, és egész gondolkodásmódomat meghatározták a kétely, a kritikai szellem olyan nagyjai, mint Marx, Freud, Nietzsche vagy Foucault.

– *Milyen kutatási-elméleti irányzatokat követett; milyen kutatói tevékenységet folytatott korábban?*

– Legelső kutatási területem a bibliakritika, az ókori nyelvek, a kereszténység korai története, illetve kicsit átfogóbban a vallás- és filozófiatörténet volt. Ezek tanulmányozása azonban arra készítetett, hogy teljes mértékben megkérdőjelezzem az egyházi intézményrendszer által a középkortól kezdve játszott szerepet; végül ki is léptem az egyház kötelékéből.

Mindebből megmaradt azért a korai időszak, illetve a távol-keleti nagy vallások és filozófiák iránti érdeklődés. Erről a tőről fakadtak történeti tanulmányaim, melyeket Jacques Godechot mellett már toulouse-i tartózkodásom elején megkezdtem, s ez vezetett első doktori értekezésem megvédéséhez is a nanterre-i egyetemen. Ennek témájául a Kelet és Nyugat közti párbeszéd egyik jelentős hatású gondolkodója, Jules Monchanin munkásságát választottam.

– *Milyen reflexió, hatás vagy netán kényszer révén jutott el jelenlegi kutatási területéhez?*

– Első történeszi munkáim teljes mértékben a hagyományos forráskritika és tudományos szemlélet keretei közé illeszkedtek, s témaválasztásuk a politikatörténet, illetve a kultúrák közötti kölcsönhatások területét ölelte fel. Az 1968-as diákmozgalmakat követően, miután az 1970-es évek elején egyetemi álláshoz jutottam, s magánéletemben is változások következtek be, nem utolsósorban a dekolonizáció és a harmadik világ iránti érdeklődésem okán a sztálinistákkal szembenálló francia szélsőbal eszmevilágával szimpatizáltam. Michel Foucault munkáinak hatására és az akkor a Paris-Jussieu egyetemen dolgozó Michelle Perrot kisugárzásának köszönhetően 1975 környékén már egy megváltozott szemléletű társadalomtörténet-generáció tagja lehettem a párizsi társadalomtudományi főiskola, az EHESS egyik nemzetközi kutatócsoportjának munkatársaként. Ez idő óta tekintem kutatási területemnek az új társadalomtörténetet, központi témám pedig az elnyomottak, a társadalom peremén élők, a bűnelkövetők, a kisebbségi helyzetben lévők történetének kutatása. A társadalompolitikával és a jogtörténettel foglalkozó munkáim mellett ez inspirálta nagydoktori értekezésemet is, melyben a felvilágosodáskori és a 19. századi börtönök történetét írtam meg.

– *Hogyan választhatók fel jelenlegi kutatási területének alapvonalai, és miként helyezhető el ez a korszak kutatásának szempontjából?*

– Újfajta társadalomtörténet-írásról van szó, amely elkülönül a hosszú tartamot, a mennyiséget és a struktúrákat hangsúlyozó *Annales*-iskolától. Az új szemlélet jobban odafigyel a mikrotörténelemre, a kisebbségi helyzetben lévő egyének és csoportok hangjára, a társadalmon belüli interakciókra. Jelen van benne az interakcionista amerikai szociológiai iskola éppúgy, mint a Michel Foucault-hoz hasonló radikális gondolkodók eszmevilágának hatása. Természetesen mind a módszer, mind maga a problémafelvetés saját korának gyermeke. Az *Annales*-iskola által megteremtett társadalomtörténet nagyjából egybesett a második világháborút követő, a francia történetírásban csak „dicsőséges harminc év” néven emlegetett fellendülési periódussal, s a kapitalizmus marxi kritikájának halvány nyomát viselte magán. Az újfajta megközelítés viszont az 1970-es és 1980-as évek gazdasági és ideológiai válságainak közegébe illeszkedik, amikor a nyugati világ önmagába vetett hite is

megrendül, s amikor – újabb radikális gondolkodók hatása alatt – újra felfedezik a társadalom diszfunkcióit és a kirekesztést.

Ez a megközelítés azonban semmiben sem kisebbíti a többi történészi iskola jelentőségét, hiszen éppen kiegészítik egymást. Megjegyzendő az is, hogy – kiváltképp Franciaországban – ez az új társadalomtörténet már veszített eredeti lendületéből a reprezentáció-történet és az új kultúrtörténet megjelenésével.

Michel Foucault nyomán – jóllehet kritikával illettem valamennyi, a felvilágosodás kora óta a jelenlegi modern demokrácia kiépítését levezénylő politikai, társadalmi és tudományos csoportosulást eleve gyanúsnak feltételező filozófiai radikalizmusát – úgy vélem, hogy amennyiben a társadalom peremén élőkkel foglalkozunk, az új megvilágításba képes helyezni legújabbkori történelmünket, annak nehézségeivel és konfliktusaival együtt. Ehhez viszont le kell számolni az elitista előítéletekkel, a nacionalizmussal és a sztereotípiákkal csakúgy, mint a túlságosan is a szövegkritikára építő – és ma már kissé avított – történet-szemlélettel. A történészek által a humán és társadalomtudományok legfiatalabb tagjai (mint például a filozófia, a szociológia, az antropológia, a pszichonálízis) vagy éppen az irodalom irányába végrehajtott nyitás, valamint a saját előfeltevéseink és előítéleteink felett gyakorolt kritika számomra a bennünket körülvevő társadalom érdekében végzett történet-szi munka szükséges feltételének tűnik.

– *Mit gondol, hogyan és mivel járult hozzá az ön által képviselt irányzat (vagy éppen az ön által kutatott terület) az imént vázolt kritikai megújuláshoz?*

– *Felügyelet és büntetés* című munkájában Michel Foucault arra akart rámutatni, hogy a felvilágosodás korának filantropikus ihletésű reformjait követő időszak jog-, igazságszolgáltatás- és repressziótörténete lehetővé teszi annak a folyamatnak a megértését, melynek során a polgárság alkalmassá vált a korábban a nemesség által birtokolt gazdasági, politikai és társadalmi hatalom gyakorlására. A dominancia és a társadalmi ellenőrzés új, a racionalitásra, az egyénre és a munka értékére építő formája alakult ki; ám a gyárakban, az iskolákban, a hadseregben, a kolostorokban, a bolondokházában, a szociális intézményekben vagy a börtönökben ennek alapját a felügyelet és a fegyelem alkotta. A felügyelet és a racionalizált termelékenység által fémjelzett társadalom legitimitását a jog- és az igazságszolgáltatási rendszer megreformálása adja, melynek eredményeként enyhítik (elméletileg humánusabbá teszik) a büntetési tételeket, amelyek így szélesebb körben is alkalmazhatók válnak. Ezzel pedig lehetővé válik a polgári értékeknek az uralt helyzetben lévő rétegek általi akkulturációja is. Michel Foucault szerint a modernitás eme új rendje az általánossá vált társadalmi ellenőrzésen alapszik. (Ez lenne a panoptikus társadalom.)

Michel Foucault gondolatai igen termékenynek bizonyultak, hiszen megújították a hagyományokban meggyökeresedett problémafelvetéseket és interpretációkat; számomra mégis túlságosan egyértelműnek tűnnek, hiányzik belőlük a szükséges árnyalás. Saját kutatásaim és a szociológusok munkáinak megismerése során jöttem rá, hogy a társadalmi ellenőrzésnél jóval tágabb és nyitottabb társadalmi önszabályozás fogalma sokkal közelebb áll a történelmi valósághoz, a hatalom és az ellenállók, az erőszak és a békés rendezés között feszülő ellentétekhez, az osztályok vagy más társadalmi csoportok belsejében megbúvó ellentmondásokhoz csakúgy, mint a társadalmi csoportok és az egyének közti interakciókhoz. (Erről majd később is lesz szó.)

– *Hogyan kapott, hogyan kaphatott teret a jog- és a társadalomtörténet ilyen sajátos, újító jellegű párosítása?*

– A franciaországi egyetemek jogi karán oktató hagyományos jogtörténet egészében véve erősen konzervatív szellemű, a jogi szövegek, illetve a joggyakorlat tanulmányozásán alapul, és általában a hatalmi intézmények legitimitása vezérli. Ezen okok miatt egyszerűen képtelen volt az új, kritikai szempontú megközelítés befogadására. Ebből fakadóan a radikálisan modern gondolkodók előbb a filozófusok és a szociológusok, majd pedig a történészek körében fejtették ki igazán hatásukat.

Bölcsészettudományi karon oktató történészként jómagam is ezt az orientációt követtem, miközben azon dolgoztam, hogy – noha nem vagyok jogász – valamilyen módon egybekössöm a társadalomtörténetet egy kritikai szemléletű igazságszolgáltatás-történettel. Ez 1975–1980 táján vezetett először eredményre, a Michelle Perrot körül szerveződő, kis-számú résztvevő alkotta csoportosulásokban, amikor egy nemzetközi büntetőjog-történelmi egyesület, az *International Association for History of Crime and Criminal Justice* keretein belül sikerült létrehozni egy szociológiai és történelmi szekciót, amely a párizsi EHESS épületében tartotta összejöveteleit. Újabb eredményt jelentett az 1980-as években egy – szintén Michelle Perrot és Philippe Robert által működtetett –, a CNRS újító jogszociológusai és fiatal társadalomtörténészek alkotta csoport létrejötte. A kutatócsoport munkája tovább folytatódott – még mindig Párizsban – Michelle Perrot és a híres jogász, majd Mitterrand elnök halálbüntetést eltörölő igazságügy-minisztereként még nagyobb nevet szerző s pályáját a francia Alkotmánytanács elnökeként befejező Robert Badinter irányítása mellett, elsősorban társadalomtörténészek részvételével. 1988-ban pedig, amikor már Michelle Perrot párizsi professzori székének átvételére készültem, én alapítottam meg a Jussieu egyetemen az ARREPOS mozaikszóval ismertté vált filantrópia- és társadalompolitikai-történelmi kutatócsoportot (*Groupe d'histoire des philanthropies et des politiques sociales*), amely a fiatal francia társadalomtörténészek jelentős részét fogta egybe.

– A kutatócsoportok létrejötte és működése mennyiben segítette saját kutatásainak, illetve személyes pályájának előrehaladását?

– Én e többé-kevésbé informális, de rendkívül újító jellegű pluridiszciplináris kutatócsoportok keretei között készítettem első munkáimat, és jutottam el későbbi nagydoktori értekezésem témájához. Ráadásul Michelle Perrot és Robert Badinter benne volt a védési bizottságban! A Fayard kiadónál 1990-ben könyv formájában is megjelent értekezésem (*Ces peines obscures. La prison pénale en France 1780–1875*) szinte egy csapásra ismertté tett, és még a francia Nemzetgyűlés éppen akkor alapított történelmi díját is elnyertem vele.

A kutatócsoportokra visszatérve: ezek lehetővé tették a fiatal kutatók közötti szakmai kapcsolatok kialakítását – és ma ezek a fiatal kutatók szinte mind egyetemi profeszorok. A kutatócsoportok működésének eredménye a CNRS egyik részlege is, a normákkal foglalkozó európai kutatócsoport (GERN, *Groupe européen de Recherche sur les normativités*), amelynek én is tagja voltam, és amely még ma is mintegy húsz szociológiai, jogi, történelmi vagy politikatudományi kutatóbázist fog össze Európában.

Így történt az is, hogy miután egyetemi tanári kinevezést nyertem Angers-ba, sikerült egy újabb kutatócsoportot létrehozni, melynek törzsgárdája az igazságszolgáltatás történetét kutatta. Ez a HIRES, a társadalmi (ön)szabályozó folyamatok és társadalompolitikák kutatóközpontja (*Centre d'histoire des Régulations et des politiques sociales*). Számos doktori értekezés született itt, tudományos tanácskozásokat is szerveztünk, és több esetben nyertünk el pályázati támogatást. Konferenciáink közül kiemelném a város és a társadalompolitika közti összefüggésekkel, a levéltári források és a jogtörténelmi kutatások kapcsolataival, a gyermekek vagy a nők büntetésével, illetve a különböző korok és településtípusok igazságszolgáltatásának történetével foglalkozókat. Óriási eredmény számomra, hogy

az általam 1991-ben alapított és 2003-ig igazgatott kutatócsoport bel- és külföldön is az igazságszolgáltatás történetének elismert kutatóhelyévé vált.

Szintén korábbi tapasztalataim inspiráltak, amikor 1993-ban megalapítottam az angers-i egyetem bölcsészettudományi kutatóintézetét (*Maison des Sciences Humaines*), azzal a céllal, hogy egy helyszínre vonjuk össze a bölcsészettudományi kar valamennyi kutatócsoportját, s így igazán teret adjunk a pluridisziplináris tudományos tevékenységnek. Az a véleményem ugyanis, hogy a – többi humán tudományhoz hasonlatosan – a történettudomány is csak akkor tud kibontakozni és új problémafelvetéseket megfogalmazni, ha szoros kontaktusban van az egyéb tudományterületekkel, és őszintén, azokat egyenrangú partnernek tekintve együttműködik velük. Szakítani kell azzal a hagyományos történeti felfogással, amely a többi tudomány művelését csak „melléküzemágnak” tekintette.

– *Az együttműködésnél maradvá: az Ön által vázolt irányvonal és felfogás elképzelhetetlen nemzetközi kapcsolatok nélkül.*

– Valóban, úgy vélem, hogy a nemzetközi kapcsolatok, illetve a nemzetközi tudományos együttműködés az ismeretek előrehaladásának egyik lényeges elemét alkotják. Számomra ez egyre inkább nyilvánvalóvá vált, amikor elkezdtem ezen a téren működni. A kanadai kollégákkal már 1991 óta együtt dolgozunk, ekkor nyertünk el egy nemzetközi pályázatot a gyermekek és az igazságszolgáltatás közötti viszonyrendszer kutatására Franciaországban, Belgiumban, Hollandiában és Québec-ben. Szoros kapcsolat alakult ki Jean-Marie Fecteauval az *Université du Québec à Montreal* professzorával, Jean Trépanier-vel az *Université de Montréal*-ról vagy a nemzetközi kriminológiai központtal (*Centre International de Criminologie comparée*). De említhetném a szegedi egyetemet is, ahol a történészekkel és a Francia Tanszék egyes oktatóival működünk együtt, vagy Romániából Iasi-t (Alexandru és Florin Platon), Belgiumból a *Louvain la Neuve*-t, Portugáliából a lisszaboni egyetemet (Anna Cova), Spanyolországból Cordobát, és a sor még sokáig folytatható. Az együttműködés keretét általában az elnyert kutatási pályázatok adták, ám Montrealban például Jean-Marie Fecteau egy jelentős regulációs kutatóközpontot is létrehozott, *Centre d'histoire des Régulations sociales* (CHRS) néven, amelynek kutatási területe igen közel áll a HIREs-éhez.

A történész számára talán még a többi humán vagy társadalomtudományok művelőinél is fontosabb, szinte létfontosságú a nemzetközi kapcsolatrendszer. Ez teszi lehetővé, hogy felülemelkedjünk a legalább részben mindig nemzetközpontú látásmódon, s hogy kölcsönösen gazdagítsuk egymást meglátásaink és önállóan megalkotott véleményünk átadásával. Így jutunk el tulajdonképpen egy sajátos, egyetemes nézőponthoz.

– *Ki tudna-e említeni olyan találkozásokat, együttműködéseket, amelyek igazi pluszt adtak?*

– Két nagy régióval való találkozásom hagyott bennem különösen mély nyomot. Elsőként Kelet-Közép-Európát említeném, s azon belül is Magyarországot és Romániát. Igazi európaiak ők, miközben történelmük és kultúrájuk egyszerre közeli és távoli egy francia számára. A második Québec, de tulajdonképpen egész Kanada, ami nem más, mint a régi Franciaország egy darabja, amely időközben Amerikává lett – olyan új világgá, melynek történelme, nyelve vagy politikai intézményei oly közel állnak hozzánk, miközben földrajzi jegyei vagy életmódja távol viszi tőlünk. Mindkét helyen nagyon sokat tanultam, és szerencsés vagyok, hogy láthattam, miként alakul át a szellemi együttműködés tartós barátsággá.

Tudnunk kell ugyanakkor, hogy miközben sokat tettünk a nemzetközi együttműködés szélesítése érdekében, még nagyon sok feladat áll előttünk. Fejlesztenünk kell a kutatócse-

rét és a határokon átívelő doktori programokat. A közép-európai országok a mi módszereinkben és kutatási témáinkban találhatják meg a saját tudományuk megújításához szükséges muníciót, miközben mi franciák profitálhatunk politikátörténeti eredményeikből és fiatal kutatóik lelkesedéséből egyaránt. Egy Iasi-ban általam is szervezett konferencián, melyet a társadalomtörténeti módszerek összevetésének szenteltünk, már volt alkalmam látni a fiatal kutatók intellektuális potenciálját. Számomra úgy tűnik, hogy a polgári, büntető vagy éppen politikai igazságszolgáltatás társadalomtörténete még számos eredménnyel kezegetett, kiváltképp azokban az európai országokban, melyek sokáig diktatórikus elnyomás alatt éltek, s ahol az állam polgárait megfosztották az önkifejezés szabadságától, miközben igen hatékony rendőri eszközökkel felügyelték őket. Ennek természetes alapfeltétele a levéltárak teljes megnyitása a kutatók számára; de feltétele az is, hogy a történészek kellő alázattal közelítsenek a témához, hiszen a múlt megértésére, valamint szabad és kritikai szemléletű interpretálására kell törekedniük, anélkül, hogy bírakká váljanak.

– *Visszakanyarodva a személyes pályafutáshoz: magáról szólva inkább a többieket, illetve a közösen elért eredményeket emelte ki. Hogyan jellemezné mégis saját szerepét a huszadik század végi francia nyelvű társadalomtörténetben?*

– Ez az interjú lehetőséget teremtett számomra, hogy áttekintsem korábbi munkámat és a tudományos közösségben elfoglalt helyemet. Ennek tükrében úgy vélem, hogy jómagam – a fentebbiekben említett újító mesterek nyomában haladva – afféle történeszi iparosmunkát végeztem. Személyes életutam révén mindenképpen formabontó történész vagyok, ám legfőbb eredményemnek azt tartom, hogy a HIREs keretei között sikerült egybegyűjtenem és összetartanom a kollégákat, és olyan kutatókat tudtam rávenni a társadalmi önszabályozó folyamatok tanulmányozására, akik mind karakterükben, mind eredeti tudományos érdeklődésüket tekintve igencsak különbözőek voltak. Nagy öröm volt számomra, amikor nemrégiben a HIREs a rennes-i, a le mans-i és a lorient-i történészekkel kiegészülve a CERHIO révén a CNRS része, vagyis akadémiai kutatóintézet lett. Én tehát a HIREs történészeivel, illetve francia és külföldi – európai és kanadai – kollégáikkal együtt tudtam szerény mértékben hozzájárulni a történeti kutatás megújulásához.

Ráadásul ez a kutatás ma is átalakulóban van, hiszen ma a kultúrtörténet és a reprezentáció társadalomtörténetének kutatása került előtérbe. Ezért is választotta az angers-i egyetem megújult, a jelentős nő-történész, Christine Bard által irányított bölcsészettudományi kutatóintézete közös témájának az *imago* szót. Csekély mértékben én is hozzátettem ehhez, amikor az utazások és a kultúrák közötti kapcsolatfelvétel történetének szenteltem egy-egy tanulmányt. Ugyanakkor továbbra is meg vagyok győződve arról, hogy a társadalmi regulációs folyamatok szélesebb értelmezésű tematikája a történettudomány rendkívül érdekes és fontos területe marad. A regulációs folyamatok, melyek tulajdonképpen a közösen végzett tevékenység játékszabályai, és amelyeket mindenki mindig megkérdőjelez, minden korban a centrum és a periféria, a régi és az új, az erőszak és a békés rendezés között feszülő ellentét, illetve a köztük megfigyelhető kölcsönhatás eredményei, s a társadalmi kontrollnál kiterjedtebb értelemben jelentik a társadalmi kapcsolatokat megtartó vagy megújító jelenséges és folyamatok összességét.

Angers, 2008. április 18.

Az interjút készítette: SZÁSZ GÉZA